

УДК 371. 001. 76

Смешнова Альона,*студентка V курсу,**Прилуцький гуманітарно-педагогічний коледж ім. І. Я. Франка*

ПИТАННЯ ЖІНОЧОГО ВИХОВАННЯ У ПРАЦЯХ М. І. ПИРОГОВА

У статті розглядаються погляди видатного педагога XIX століття Миколи Пирогова на проблему навчання і виховання чоловіка та жінки, на організацію чоловічої та жіночої освітньо-виховних систем.

Ключові слова: освітньо-виховна система, чоловіче, жіноче, педагогіка.

Смешнова Алена. Вопрос женского воспитания в трудах Н. И. Пирогова

В статье рассматриваются взгляды выдающегося педагога XIX века Николая Пирогова на проблему обучения и воспитания мужчины и женщины, на организацию мужского и женского образовательно-воспитательных систем.

Ключевые слова: образовательно-воспитательная система, мужская, женская, педагогика.

Smeshnova Alena. The question of women's education in works of NI Pirogov

The article elucidates the ideas of prominent pedagogue of the 19th century Nikolai Pirogov on the problem in the process of teaching and upbringing, on organization of men and women systems of education.

Key words: educative system, men, women, pedagogy.

Гендерна політика сьогодні є досить важливою складовою життя українського суспільства. Спираючись на позитивні досягнення минулого, вона чітко планує роль та місце жінки у сучасному та майбутньому. Досить важливою умовою гідного становища жінки у суспільстві є її освіта: середня, вища, професійна. Це досить складна тема, оскільки ще зовсім недавно вважалося, що жінка не здатна до навчальної та наукової діяльності, та й освіта їй не потрібна.

У сучасній педагогічній науці аксіомою є твердження про те, що

“безстатева” освіта й виховання нових поколінь просто неможливі, що побудова освітньо-виховного процесу на основі статево-рольової диференціації сприятиме повноцінному розвитку особистості й суспільства у цілому [9].

Думку про рівність у здобутті освіти чоловіком та жінкою переконливо доводили ще педагоги-реформатори 60-х років XIX століття. У цей період існували різні педагогічні напрями, які протистояли офіційній педагогіці: демократичний, народний, революційно-демократичний, ліберальний та інші. І хоча в поглядах на освіту та виховання представників цих напрямів були суттєві відмінності, однак всі вони виступали за реформування освітнього процесу, за необхідність виховання “нової людини”. Педагоги-реформатори не обійшли увагою і проблему роздільного навчання чоловіка та жінки, урахування соціо-статевих особливостей особистості у навчанні та вихованні.

У своїй статті хочемо зупинитися на аналізі проблеми жіночої освіти та виховання.

Найбільш істотний внесок у розв’язання зазначеної проблеми здійснили відомі українські педагоги К. Ушинський, М. Пирогов, О. Кониський, С. Русова. Проблеми жіночої освіти на сучасному етапі досліджують О. Аніщенко, Є. Андреева, В. Добровольська, О. Кобельська, О. Куліш, Л. Применко, Н. Слюсаренко, Т. Сухенко, Т. Шушара та інші. Кожен з науковців у своїх дослідженнях так чи інакше звертається до педагогічної спадщини XIX – початку XX століття, яка була прогресивною на той час і не втратила своєї актуальності й донині.

На особливу увагу у вирішенні проблеми жіночої освіти заслуговують педагогічні праці видатного вченого, лікаря, основоположника військово-польової хірургії, Миколи Івановича Пирогова.

Як представник антропологічного напрямку, Микола Пирогов у своїх поглядах на жіночу освіту та виховання орієнтувався на природне призначення жінки, на її природні якості. Головна його стаття “Питання життя”, видана у 1856 році, стала початком нового руху в педагогіці. У ній автор зосереджує увагу громадськості на організацію виховання взагалі та виховання чоловіка й жінки зокрема. Статева диференціація у педагогіці М. Пирогова розглядається як головна домінанта протиставлення чоловічого і жіночого виховання. Він уважав, що жінка, на відміну від чоловіка, створена Богом з єдиною метою – бути дружиною й матір’ю. “Якщо жіночі педанти, – дебатував учений із прихильниками емансипації жінок, – тлумачачи про емансипацію, розуміють одне виховання жінки, вони праві. Якщо ж вони розуміють емансипацію суспільних прав, вимагають рівних прав жін-

ки з чоловіком, то вони самі не знають, чого хочуть” [1, с. 50]. У низці своїх положень, вказуючи на необхідність врахування статевих особливостей у вихованні чоловіка та жінки, педагог-реформатор пристрасно відстоює ідеї загальнолюдського виховання, виступає проти станової системи виховання і освіти.

М. Пирогов намагався довести, що не становище жінки у суспільстві, а стан її виховання має зазнати змін. Жінка, якщо отримає належну освіту і виховання, на його думку, зможе так само добре засвоїти наукову, художню та суспільну культуру, як і чоловік. У своїх листах він писав: “Те, що у суспільстві доручається обраним людям, відомим своєю високою моральністю, глибокими релігійними переконаннями, хистом слова та знаннями, створеними наукою, у сімейному колі повинно бути доручено жінці” [1, с. 20]. Як бачимо, автор вважає, що саме жінка і мати є священником сім’ї. На неї у сім’ї покладені такі ж важливі обов’язки, як і на чоловіка у суспільстві. Тому жінка повинна удосконалювати свою освіту та виховання, щоб відповідати “високості та святості свого призначення бути розсадницею добра та істини в прийдешньому поколінні..., що довірено їй самим Богом, чоловіком та суспільством” [1, с. 26].

М. Пирогов вбачав у вихованні жінки виховання всього людства: “Нехай жінки зрозуміють, що вони, доглядаючи колиску людини, влаштовуючи ігри її дитинства, навчаючи лепетати перші слова й першу молитву, стають головними будівниками суспільства” [7, с. 108]. Головна умова при цьому та, щоб жінка збудила в собі свою жіночність. “Жінка з чоловічою освітою і навіть у чоловічому одязі повинна завжди залишатися жіночною і ніколи не нехтувати розвитком кращих дарів своєї жіночої природи” [7, с. 108].

Незважаючи на те, що у деяких висловлюваннях М. І. Пирогова звучать антифеміністські мотиви, особливо щодо рівних прав жінки з чоловіком на однакову освіту, його ідеї підштовхували в Україні до створення феміністських рухів.

У зв’язку з полярністю соціального статусу жінок М. Пирогов висунув низку вимог до організації навчання і виховання у чоловічому та жіночому навчальному закладах. Розглянемо детальніше деякі з них.

Однією з основних особливостей організації навчально-виховного процесу у жіночих і чоловічих школах, як випливає з аналізу робіт М. Пирогова, є співвідношення виховного і навчального елемента у загальноосвітньому процесі. На думку Миколи Івановича, головне завдання сучасної йому жіночої школи полягало у тому, щоб “допомогти жінці збудити в собі свою жіночність” [1, с. 51]. Для жіночої освіти

пріоритетним, на думку педагога-класика, повинно бути формування високих морально-релігійних якостей особистості, розвиток тонкого емоційно-морального сприйняття життя (естетичного смаку, здатності розрізняти прекрасне й потворне у навколишньому світі), а також розвиток розумових здібностей, волі і мислення дівчат [1, с. 50].

Першочерговим завданням, що стоїть перед чоловічою школою, учений називав засвоєння учнями систематизованих наукових знань. “Школа, – писав він, – тільки тоді досягне свого призначення, коли учень, що вийшов з неї, буде розуміти, що таке наукова істина, коли йому буде пояснено, що таке справжня наука, й коли він навчиться виробляти її із себе самого, свідомо й самостійно” [6, с. 172]. Педагог бачив прямий зв’язок між засвоєнням наук і формуванням моральності людини. У той же час, аналізуючи положення жіночих навчальних закладів, він уважав значним недоліком те, що у них недостатня увага приділяється розумовому розвитку дівчини [8, с. 192].

М. Пирогов підкреслював, що чоловіча освіта, на відміну від жіночої, повинна враховувати проблеми сучасного суспільства й примиряти протиріччя між ідеалізованим життям, про які учень дізнається з матеріалів підручника, і реальними соціальними відносинами. “Кінцева мета розумного виховання, – стверджував учений, – повинна полягати у поступовому утворенні в хлопчику ясного розуміння речей навколишнього світу й переважно суспільного, тобто того, у якому йому згодом прийдеться діяти” [6, с. 174].

Важливу відмінність М. Пирогов знаходив у змістовій характеристиці чоловічої та жіночої освіти. Тому навіть на початковому етапі навчання вчений був проти спільної школи для учнів обох статей. У той же час, пропагуючи демократичні принципи освітньої системи (безстановість, загальність і обов’язковість початкового рівня), він підкреслював, що будь-яка людина, і чоловік, і жінка, зобов’язана бути хоча б елементарно освіченою, тобто знати основи релігії, лічби і письма [4, с. 221].

Недоліком системи жіночих навчальних закладів М. Пирогов вважав незадовільну організацію наукового контролю за процесом навчання і його результатами. Учений, слідом за К. Ушинським, вважав виховання дівчаток як майбутніх матерів одним із важливих державних завдань. “Жінки, – писав він, – доглядаючи за колискою людини, організовуючи ігри її дитинства, навчаючи її вуста промовляти й перші слова, й першу молитву, робляться головними зодчими суспільства” [1, с. 51]. Отже, вказував він, суспільство не може залишатися байдужим до успіхів і невдач жіночого виховання і зобов’язане

коригувати його хід. “Дівчина, – пояснював причину цієї вимоги М. Пирогов, – закінчивши курс навчання, ховається у сімейному колі; її діяльність, а, отже, і результати навчання, залишаються невідомими, і суспільство може судити про це тільки з подальших, менш очевидних наслідків” [8, с. 192]. Однак при цьому педагог уважав, що обсяг навчального матеріалу у жіночій школі порівняно із чоловічою повинен бути набагато меншим. “Нехай, – писав М. Пирогов, – багато чого залишиться їй невідомим...” [1, с. 50].

Перебуваючи на посаді попечителя Одеського, а потім Київського навчального округів, М. Пирогов у службовій записці “Программы и правила для женских пансионів” [8, с. 192] змалював реалістичну картину стану навчального процесу у жіночому “середньостатистичному” пансіоні, нерідко іменованому гімназією: “Наші жіночі училища, що відкриваються приватними власницями на ступені ... гімназій, ... зовсім даремно користуються цією назвою. І поділ класів, і обсяг предметів, що викладаються, і число наставників, і навчальні посібники, і хід навчання в них не мають нічого подібного до гімназичного курсу. До того ж немає навіть 2-х жіночих шкіл на ступені гімназій, у яких би викладання й навіть число навчальних предметів було зовсім однаковим.

Нагляд за ходом навчання і успішністю хоча й існує, але тільки ззовні, у надрах же самих шкіл, крім жіночого нагляду самих власниць і їхніх помічниць, не прийнято ніяких мір для постійного й систематичного спостереження над способом, поступовістю й правильним ходом викладання; педагогічних нарад ніколи не буває; іспити проводяться тільки для публіки; переведення з одного класу в інший занадто довільне; вступних екзаменів не існує, позакласні заняття анітрошки не організовані. Правда, і наші гімназії в усіх цих відношеннях ще далекі від досконалості, але все-таки дух організації проник у них незрівнянно більше... Позитивного про успіхи навчання у жіночих школах можна сказати тільки те, що практичне знання нових мов, а саме французької, поширене в них більше, ніж у гімназіях. Навіть у нижчих класах дівчатка читають по-французьки й по-німецьки незрівнянно краще, ніж хлопчики у вищих. Але от і все. По всіх інших науках успіхи у жіночих школах сумнівні, а на розумовий розвиток дівчини звертається ще менше уваги” [8, с. 192].

Педагог зазначав, що освітній процес у жіночих навчальних закладах спрямований на “морально-естетичний розвиток особистості вихованки, тому головними предметами є іноземні мови, вітчизняна й іноземна література, малювання, музика” [8, с. 192].

Педагогічні ідеї М. Пирогова про організацію восьмого спеціального (університетського) класу в класичній гімназії, навчання в якому є обов'язковими і призначеними для бажаючих вступати до університету, утілилися в “Уставі гімназій і прогімназій Міністерства народної освіти” (1871) [13]. У останньому класі вчений пропонував увести два відділення: історико-філологічне і фізико-математичне [5, с. 159]. Ця ідея доповнювала вимогу К. Ушинського про організацію восьмого педагогічного класу у жіночих гімназіях.

Істотною відмінністю чоловічої і жіночої освіти, як свідчить аналіз архівних матеріалів досліджуваного періоду, є форма організації фізичного виховання. У цьому контексті М. Пирогов наполягав на відміні традиційного марширування у чоловічих гімназіях, а замість нього пропонував ввести заняття з гімнастики. У жіночих закладах подібні заняття він вважав непотрібними, а саму ідею – занадто “революційною” для свого часу, тому фізичне виховання у них вчений радив, як і раніше, здійснювати через навчання танцям.

І, нарешті, гендерно-орієнтований підхід до диференціації навчання і виховання, на думку М. Пирогова, повинен виявлятися у діяльності педагогів у процесі вибору ними методів виховання у чоловічих та жіночих навчально-виховних установах. Так, наприклад, у вихованні хлопчиків він допускав у окремих випадках застосування навіть тілесних покарань. Цей метод спочатку був викритий М. Пироговим як метод, що принижує людську гідність і не має ніяких позитивних наслідків. Однак пізніше йому довелося відмовитися від попередньої позиції, і Микола Іванович розробив своєрідний кодекс провин і покарань для гімназистів, тим самим “узаконивши” у педагогічній практиці “биття різками” [7, с. 262–267]. Для дівчаток подібні методи покарання він уважав абсолютно неприпустимими.

Аналіз освітньо-педагогічних праць М. Пирогова засвідчив, що своїм пріоритетним завданням він тривалий час уважав участь у реформуванні чоловічої освіти. Він підкреслював, що потреба суспільства особливо гостро відчувалася у освіті саме хлопців, а не дівчат. Подібна консервативність поглядів М. Пирогова пояснюється, на нашу думку, впливом на нього гендерних стереотипів, що існували на той час у суспільстві, та впливом традицій власного патріархального виховання. У своїх спогадах він писав: “Батьки, і саме мати моя, мали, судячи по-нинішньому, більш ніж дивне поняття про мету освіти. Мати вважала її необхідною особливо для синів і шкідливою для дочок. Хлопчики, на її думку, повинні бути освіченіші від своїх батьків, а дівчатка ... за освіченістю стояти не вище своєї матері” [2, с. 458].

Однак до кінця життя думки М. Пирогова про жіночу освіту істотно змінилися. В одному з листів до баронеси Роден у 1876 р. він писав: “Жінка, якщо вона отримає належну освіту й виховання, може також добре засвоїти собі наукову, художню й суспільну культурність, як і чоловік. І я рішуче не бачу, чому однакове суспільне становище жінки із чоловіком може перешкодити такому розвитку” [3, с. 71].

Однак, точно охарактеризувавши і як педагог, і як лікар відмінні риси чоловічої та жіночої природи, М. Пирогов недостатньо відобразив їх у організації чоловічої і жіночої освітньої систем. Він не був прихильником широкого розвитку жіночої освіти і допускав можливість жіночої праці лише як викладача елементарної школи або сестри милосердя [4, с. 237]. За М. Пироговим, освіта чоловіків і жінок повинна бути роздільною ґрунтувалися на принципі природного поділу статей за характером і їхній ролі у суспільстві. Найбільш рельєфно ця ідея виражена у тезі М. Пирогова, який був переконаний, що “як чоловік не може стати зв’язком суспільства, квіткою й прикрасою його, так і жінка не може стати солдатом, чиновником, міністром” [1, с. 50].

Таким чином, основна заслуга М. Пирогова перед вітчизняною педагогікою, на нашу думку, полягає в тому, що він одним із перших привернув увагу громадськості до педагогічних проблем сучасності. Його ідеї лягли в основу реформування середньої ланки освіти, що здійснювалося в дусі демократизму й гуманізму. Провідними положеннями нової школи він уважав наступність всіх ланок освітньої системи, наочність і доступність навчання, врахування вікових, індивідуальних і гендерних особливостей особистості учнів.

Аналіз поглядів педагога на проблему жіночої освіти свідчить, що вони відіграли важливу роль у гуманізації, демократизації й індивідуалізації виховання і навчання, ліквідації авторитарних механізмів педагогічного впливу, які деморалізували особистість вихованця у різних типах навчально-виховних закладів. Ідеї М. Пирогова сприяли акцентуванню уваги педагогів-практиків і батьків на необхідності створення особистісно-орієнтованого освітнього середовища для дитини як у школі, так і у сім’ї.

Список літератури:

1. Пирогов Н. И. Вопросы жизни / Н. И. Пирогов // Избр. пед. соч. – М. : Педагогика, 1985. – С. 29-51.

2. Пирогов Н. И. Из дневника старого врача / Н. И. Пирогов // Избр. пед. соч. – М. : Педагогика, 1985. – С. 442-468.

3. Пирогов Н. И. Из писем к баронессе Роден. Письмо III / Н. И. Пирогов // Каптерев П. Ф. Общечеловеческие идеалы в теории средней школы. Педагогика Н. И. Пирогова // Педагогика. – 1995. – № 5. – С. 72-75.
4. Пирогов Н. И. Мысли и замечания о проекте устава училищ, состоящих в ведомстве Министерства народного просвещения / Н. И. Пирогов // Избр. пед. соч. – М. : Педагогика, 1985. – С. 217-239.
5. Пирогов Н. И. О создании педагогической гимназии в Киеве / Н. И. Пирогов // Избр. пед. соч. – М. : Педагогика, 1985. – С. 144-163.
6. Пирогов Н. И. Образование и воспитание // Избр. пед. соч. – М. : Педагогика, 1985. – С. 172-176.
7. Пирогов Н. И. Отчет о следствиях введения по Киевскому учебному округу правил о проступках и наказаниях учеников гимназии / Н. И. Пирогов // Избр. пед. соч. – М. : Педагогика, 1985. – С. 248-270.
8. Пирогов Н. И. Программы и правила для женских пансионов / М. И. Пирогов // Избр. пед. соч. – М. : Педагогика, 1985. – С. 177-198.
9. Петренко О. Б. Роль идей М. Пирогова у становленні гендерного підходу у вітчизняній педагогіці. /<http://www.nbuv.gov.ua>